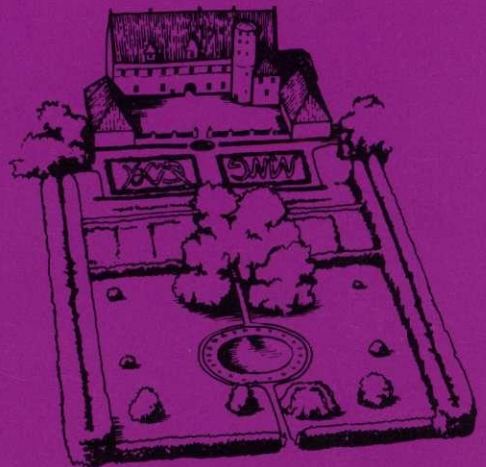

ale

**Historisk tidskrift
för Skåneland**

Nr 4 1984

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Fil. dr Sten Skansjö

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre-Meurling, Lund

innehåll

	Sid.
Märta Strömberg: Mannen med halsringen. En skånsk grav från sen bronsålder.	1
Eskil Mårtensson: Förenkling och förfall. En studie av skånska godsmiljöer under 1900-talet.	8
Sven G. Sjöberg: Skånelandslitteratur 1983.	16
Aktuellt om antikvariskt: Anna-Paula Andersson och Mabel Cronvall: Byggnadsarkeologiska undersökningar av kyrkorna i Äspö, Kyrkoköpinge och Frillestad.	24

Omslagsteckning av Anna-Margrethe Thagaard

Mannen med halsringen

En skånsk grav från sen bronsålder

Av Märta Strömberg

Institutionen för Arkeologi, Lunds univ. hist. museum, Krafts torg 1, S-223 50 Lund

Från de monumentala gravhögarnas period, bronsåldern, känner vi även ett betydligt anspråkslösare gravskick, den yngre bronsålderns brandgravar under flat mark. Denna artikel beskriver en sen bronsåldersgrav med ett märkligt halsringsfynd från sydöstra Skåne.

Bronsålderns källmaterial

Bland forntidens perioder är kanske bronsåldern den mest fascinerande att stifta bekantskap med, eftersom en rad välbevarade fyndkomplex visar oss olika sidor av den värld nordborna levde i under ett mer än tusenårigt skede, som slutar ca 500 f.Kr.

Att det varit så intressant att närma sig bronsåldern beror väl i första hand på de rika gravfynden. I landskapet möter anblicken av de stora gravhögarna, som inte sällan ligger som ett pärlband i den danska eller sydsvenska slättbygden. Men de kan också återfinnas högt uppe på exempelvis en bohuslänsk bergknalle i kustbandet och då med ett läge, som ger vida utblickar över hav och dramatiskt kupe-rad terräng.

Den oinvigde tror kanske att varje hög innehåller en hövdingss grav, men i själva verket finns det i dessa stora högar eller rösen ofta så många anläggningar, att man – om än med viss försiktighet – kan tala om släktgravar. Varje hög har en lång historia, som till och med kan gå tillbaka till slutet av stenåldern, när platsen

var ett litet gravfält för senneolitiska bönder. Häröver anlades den första bronsåldersgraven, den s.k. centralgraven i högen. Det är inte alltid denna haft den imponerande storlek som högen sedan kom att få i samband med en eller flera påbyggnader under följande bronsåldersperioder. I centralgravarna lades de döda i ekstockar eller hällkistor. De låg på huden, var iförda sina dräkter och försedda med vapen, verktyg, dräkttillbehör eller smycken av brons och annat material. Det är i och för sig inte ovanligt, att man begravde sina döda på detta sätt, men under den långa tid som förflutit fram till våra dagar har ju liket förmultnat och dräkten förintats. Framför allt i Danmark har emellertid några gravar bevarats så väl, att vi kan studera inte bara den döda människan utan även hennes dräkt och allt annat, som en gång lades ned i kistan. Detta beror på att man packade väl in ekstocken i lera och tång, innan den dolles under en hög men också på att det insipprande regnvattnet efterhand bildade ett hårt järnhaltigt lager, som liksom en täckande kupa skyddade högens centralgrav.

Ett annat, lika intresseväckande källmaterial är bronsålderns hållristningar, som mer än många andra fornminnen lockar turister att lägga om sina resruter. På klippor och lösa block har man ristat skepp och vagnar, människor och djur, solhjul och andra figurer med symboliskt innehåll.

Under den yngre bronsåldern intensifierades seden att offra brons i källor och vattendrag, och vi får därigenom såväl en inblick i kultiskt beteende som en möjlighet att följa bronshantverkets utveckling under perioder, när man inte längre jordade sina döda utan brände dem. Till kategorin offerfynd kan vi också räkna de berömda bronslurarna.

I ett avseende har bronsåldern länge gäckat arkeologerna och frestat dem att dra felaktiga slutsatser. Man fann inga egentliga boplatser utan i stort sett bara avfallshögarna och vissa säsongsboplatser, som gav en torftig bild av hur människor levde under den tid, som enligt de många gravhögarnas vittnesbörd kännetecknas av rika brons- och till och med guldfynd. Bristen på boplatser tolkades som tecken på en varmetid, när människor kunde vistas ute eller i bräckliga byggnader, som inte lämnade några spår efter sig. Under senare år har man kommit till ny insikt genom talrika fynd av huslämningar, som visar på en betydande stabilitet i bosättningen.

Brandgrav i hög och under flat mark

Högarna kom att bli gravplatser inte endast under den äldre bronsåldern, som i så stor utsträckning präglades av jordandet och de uppfattningar man hade om hur den döde skulle utrustas för en annan tillvaro, utan även under skedets yngre delar, när man helt övergått till att kremera sina döda anförvanter. I de fall man

inte gjorde en extra påbyggnad på högen har man i stället grävt ned en urna eller annan benbehållare i högens södra hälft.

Men dessa i landskapet så väl synliga fornminnen skymmer lätt det faktum att långt ifrån alla människor kunde begravas på detta sätt. Under hela bronsåldern har det jämsides med de pompösa begravningarna i dessa stora, arbetskrävande och jordförstörande anläggningar funnits ett anspråkslösare gravskick, som innebär att de döda begravdes under flat mark, dock ofta i närheten av gravhögarna, vilket sistnämnda förhållande kanske inte enbart berodde på pietet utan på att man i bronsålderssamhället hade avsatt en viss yta som gravplats. Detta enklare gravskick har vi framför allt god kännedom om för den yngre bronsålderns del, då brandgravarna kan ligga samlade till gravfält på upptill ett 50-tal anläggningar, ibland dock betydligt färre.

Hagestadsprojektet

I sydöstra Skånes kustbygd med Hagestads by som centrum pågår sedan länge ett tvärvetenskapligt upplagt projekt, som går ut på att arbeta med problem kring forntidsbebyggelsens utveckling, kring stabilitet och förändring, när det gäller val av marktyper och resursutnyttjande. I denna forskningsuppgift ingår även bronsåldern, och det rent praktiska arbetet innebär bl.a. noggranna fältstudier med upprepade rekognosceringar inom områden, där man funnit spår av skadade gravar eller boplatslämningar. På detta sätt har talrika anläggningar lokaliserats och många lösa fynd har också bidragit till en fylligare, om än i vissa fall ganska facetterad och komplicerad bild av äldre och yngre bronsålderssamhällen på Österlen.¹

Bronsåldersgravfält i Löderup

När vi för ett par år sedan rutinmässigt besökte ett fält på Löderup 10:1 i Löderups sn skedde det därför att vi sedan många år tillbaka visste, att denna mark, som ligger under kontinuerlig odling, en gång varit ett gravfält och att det kunde ligga fynd i ytan.

Löderup 10:1 ligger strax invid den östra gränsen till Valleberga sn och dess östligaste gård Valleberga 49 eller Stockholmsgården, som är en i den arkeologiska facklitteraturen välkänd plats med fynd från både sten-, brons- och järnålder.² Eftersom det på Stockholmsgården fanns fynd alldeles invid gränsen till Löderup 10:1 var det naturligt att gå över sockengränsen och studera förhållandena i marken, och det var då lätt att konstatera, att det även här fanns lämningar av forntida bebyggelse främst i form av bronsåldersgravar.

Som fyndsituationen nu är har man gravar i 3 grupper på det stora fältet mellan gränsen mot Valleberga och vägen ned mot Löderups Strandbad. Det är möjligt, att dagens spridningskarta ger en riktig bild av det ursprungliga läget, men det kan också vara så att hela området varit ett enda stort gravfält med spridning diagonalt över fältet. Ytterligare en möjlighet är att här finns eller har funnits ännu en grupp i ett av de fyndtomma områdena. Detta är intressanta problem att diskutera i samband med en rad andra fyndplatser i trakten men skall ej tas upp närmare här.³

En nyfunnen brandgrav

Vid den nämnda besiktningen för ett par år sedan på Löderup 10:1 fann vi en något skadad brandgrav endast 2 m från gränsen till Valleberga och 52 m S om

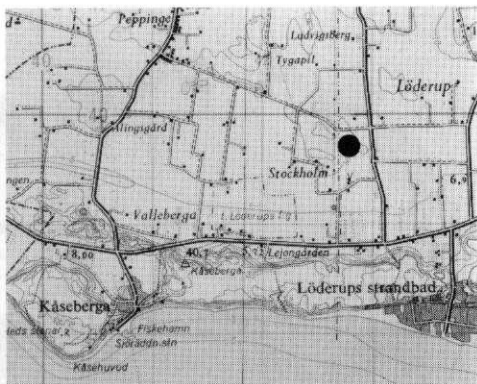

Fig. 1. Fyndplatsen för brandgraven på Löderup 10:1, Löderups sn.

den s.k. Peppingevägen (fig. 1). Detta betyder, att det nya fyndet väl ansluter sig till det lilla gravfält från yngre bronsålder, som vi tidigare kunnat belägga.

I ytan låg en liten bit av en bronshalsring, en något skadad stångnål samt några brända benbitar i en sammanhållen klump, som tydligen följt med upp vid vårplöjningen och ännu inte hunnit smulas sönder och spridas över en större yta. Troligen men inte helt säkert har ytterligare någon del av graven förstörts vid tidigare jordbruksarbete.

Vad man nu kunde göra var att undersöka, om det fanns mer att hämta än det som låg i markytan. Matjorden avtäcktes på en kvm, och det kunde då snart avslöjas var fynden kom ifrån. Omedelbart under det plöjda lagret påträffades nämligen en rund brandgrop med en diameter på 30 cm och ett djup på 15 cm. Överst låg några krukskärvor samt några bitar av samma halsring som ovan omtalats. Allt detta låg tillsammans med brända ben i starkt sothaltig sand. I botten anträffades en tunn stenplatta.

Den omständigheten att de brända benen låg inmängda med sot talar för att detta är en grav från slutet av bronsålder.

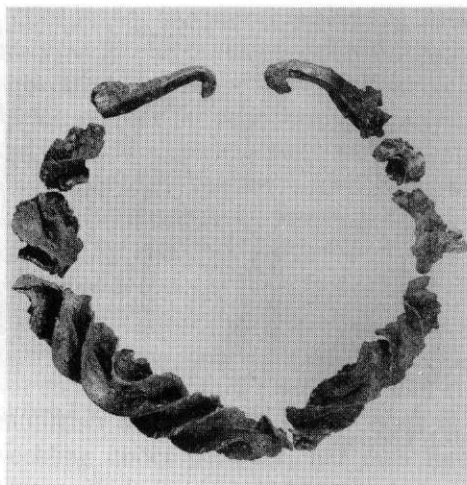

Fig. 2. Halsring från brandgraven. 1:3.

dern. I sådana gravar står det ibland en urna nere i sotgropen, och det ligger då icke sällan brända ben såväl i som utanför urnan. I detta fall finns det ingenting som direkt talar för att en hel urna skulle ha befunnit sig i brandgropen. Det kan mycket väl ha rört sig om skärvor, som placerats som ett ursprungligen täckande skikt över gropen. Ett sådant förfarande har kunnat beläggas på ett av gravfälten i Ingelstorp, som undersöktes för några år sedan.⁴

De brända benen uppmättes till 1 400 ml och väger 845 gram. De undersöktes av osteologen Ove Persson, som kom fram till att den döde varit en medelålders eller äldre man.⁵

Halsringen föreligger i 8 fragment, som tillsammans väger 186 gram och bildar en ring med en diameter på ca 17 cm (fig. 2). Men eftersom ringen är eldskadad efter att ha varit med på likbålet kan man inte säkert uttala sig om den ursprungliga storleken. Det är en s.k. wendelring, vilket är en halsring med växlande vridning och skarpa kanter. De släta ändarna är böjda för att kunna fogas i varandra.

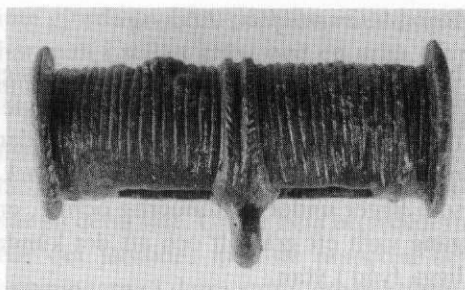

Fig. 3. Stångnål från brandgraven. 2:3.

Ringfragmenten är så starkt anfrätta, att man inte kan studera detaljer i tillverkningstekniken, men av andra, oskadade exemplar har man kunnat dra den slutsatsen, att de är framställda genom vridning av 4 korsformigt anbragta vaxmodeller, som sedan gjutits i förlorad form med efterföljande uthamring av lamellerna.⁶

Denna ringtyp är en välkänd form, som kan dateras till bronsålderns sjätte period och därmed i gränsen till järnåldern och som finns såväl i Norden som på kontinenten.⁷ Man möter ibland den åsikten, att de nordiska exemplaren skulle vara införda hit från områdena S om Östersjön, men detta torde ännu inte vara tillräckligt utrett.⁸

Stångnålen är fragmentarisk genom att större delen av nålen saknas (fig. 3). Med sin vikt på 79 gram i nuvarande tillstånd är det ett ganska tungt dräkttillbehör, vilket beror på att den 6,6 cm långa räfflade tvärstången är utformad som ett kraftigt cylindriskt rör med platta ändskivor. Detta är en form, som också hör hemma i period 6 och som till största delen finns i Skåne men även är representerad med enstaka exemplar i Blekinge och på Öland. Det är dock inte fråga om någon större fyndmängd i Skåne. När den senaste sammanställningen av de nordiska föremålen från yngre bronsåldern gjordes avgavs förutom några skånska fynd utan

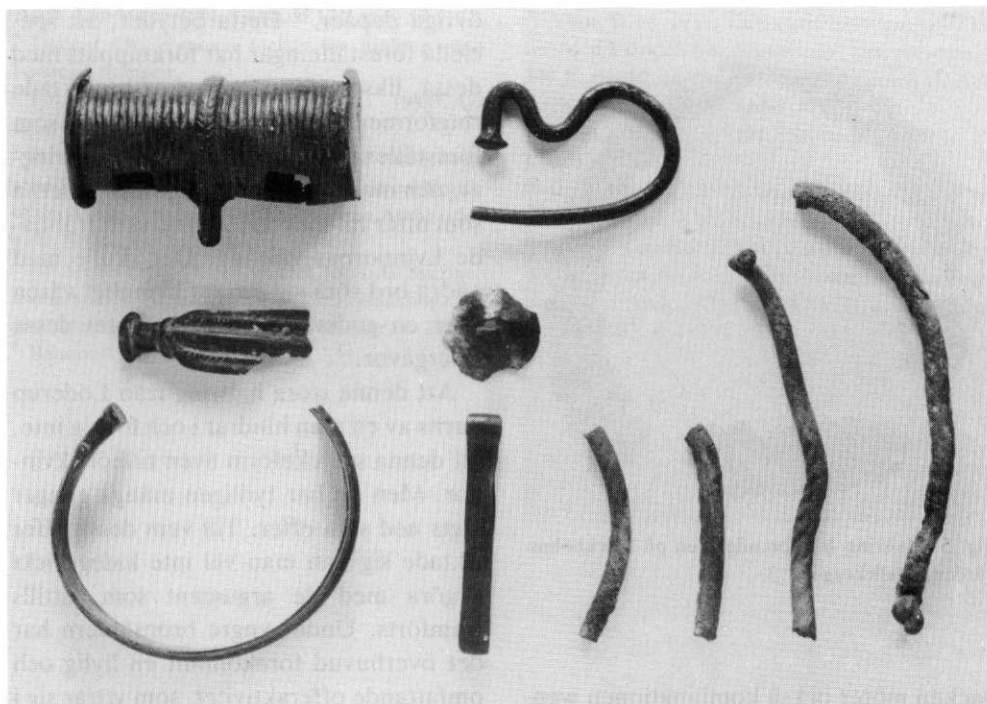

Fig. 4. Bronsföremål i urna på Hagestad 40:1, Löderups sn. 1:2.

närmare uppgifter endast 8 fynd med angiven fyndort, de flesta i sydöstra och östra Skåne.⁹ Det synes därför vara en form med starkt begränsad geografisk spridning. Utom det nyfunna exemplaret kan nämnas ytterligare ett par sådana nålar från Hagestadsundersökningarna. Av särskilt intresse är då ett fynd i en urna i sotgrop på Hagestad 40:1, där det låg inte mindre än 10 bronser, däribland en stångnål av samma typ men med vissa avvikande drag (fig. 4). Detta fynd är mycket viktigt genom att så många föremålsformer ligger tillsammans, och vi får här en bekräftelse på dateringen till period 6 eller övergången till järnåldern. Det är visserligen sällsynt med många föremål i en urna, men det finns ändå enstaka paralleller, t.ex. i ett fynd från Hästhögsbacken i Sövestads sn.¹⁰

Gravgods och offergåvor

Av det nya fyndet på Löderup 10:1 ser vi, att en halsring varit med på bålet och sedan lagts ned i graven. Stångnålen är visserligen fragmentarisk, men den företer inga markanta eldskador och kan därför möjligen ha lagts ned först i samband med anläggandet av brandgraven. Genom benanalysen har vi fått veta, att den döde var en man. Han skulle då ha burit denna tunga halsring jämte stångnålen, naturligtvis under förutsättning att gravgodset kommer från den dödes personliga egendom. Ringen har ju skarpa kanter, och man har därför svårt att föreställa sig, att den skulle ha burits på naken hud. Snarare har den suttit utanpå dräkten.

I det nämnda fyndet från Hästhögs-

Fig. 5. Halsring från brandgraven på Stockholmsgården i Valleberga. 1:3.

backen möter också kombinationen wendelring-stångnål. Det finns ytterligare några gravfynd med halsring i Skåne. Bland dessa märker man särskilt ett från Stockholmsgården, vilket betyder att det påträffats på några få meters avstånd från fyndplatsen på Löderup 10: 1 (fig. 5). Det är en eldskadad wendelring i 4 delar, och den har uppenbarligen undergått samma behandling som den förra.¹¹

Det finns alltså halsringar i gravar. Men de är framför allt kända från depåer eller offerfynd. Bronsåldersspecialisten Broholm omtalar, att av 17 danska fynd med wendelringar kommer endast en ring från en grav, medan 4 är lösfynd och alla

övriga depåer.¹² Detta betyder, att speciella föreställningar har förknippats med dessa, liksom även med vissa besläktade ringformer. Det finns små statyetter, som föreställer kvinnor, prydda med halsringar, och man har då tänkt sig ringdepåerna som offer till makter, som särskilt främjade kvinnornas välgång. Det skulle med andra ord röra sig om ett kvinnligt väsen eller en gudinna, som fick motta dessa offergåvor.¹³

Att denna stora halsring från Löderup burits av en man hindrar i och för sig inte, att denna smyckeform även tillhört kvinnor. Men de har tydligen många gånger lagts ned som offer. Till vem dessa offer riktade sig kan man väl inte kategoriskt avgöra med de argument som hittills framförts. Under yngre bronsåldern har det överhuvud förekommit en livlig och omfattande offeraktivitet, som yttrar sig i att föremål av olika form och kvalitet – från enklare småsaker till stora svärd och bronslurar – deponeras i mossar och vattdrag, troligen i samband med högtidliga ceremonier för att demonstrera, att föremål av den importerade värdemetallen offrades till högre makter. Generellt kan man dock säga, att andelen kvinnliga dräkttillbehör och smycken ökar i antal under loppet av den yngre bronsåldern, vilket man kan se som ett tecken på att kvinnorna fått högre status. Men halsringarna från Löderup och Stockholmsgården tillhör inte denna kategori utan har fått följa sina ägare i graven.

Noter

¹ Strömberg, M. 1979–1980. The Hagestad Investigation – a Project Analysis. Meddelanden från Lunds univ. hist. museum, s. 47 ff.

² Stockholmsgården har behandlats i många sammanhang, t.ex. av M. Strömberg i Meddelanden från Lunds univ. hist. museum 1953 och 1969–1970.

³ Se t.ex. Strömberg, M. 1975. Bronsålder på Österlen, Lund, s. 43 ff och 1973–1974. Untersuchungen zur Bronzezeit in Südostschonen, Meddelanden från Lunds univ. hist. museum, s. 121 ff.

⁴ Strömberg, M. 1982. Ingelstorp. Zur Siedlungsentwicklung eines südschwedischen Dorfes. Acta

Arch. Lundensia 4: 14, Lund, s. 131, grav 57.

⁵ Docent Ove Persson tackas för hjälpen med benbestämningen.

⁶ För tekniken se t.ex. Burenhult, G. 1983. Arkeologi i Sverige 2, Wiken, s. 144.

⁷ Baudou, E. 1960. Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis. *Studies in North-European Archaeology* 1, Sthlm, s. 57, 250 f.

⁸ Jfr Stenberger, M. 1979. *Det forntida Sverige*, Lund, s. 273. Thrane, H. 1981, Broncehalsringe fra jernalderens begyndelse. *Fynske Minder*, s. 20 ff.

⁹ Baudou 1960, s. 82, 273.

¹⁰ Vifot, B. M. 1933. Tidiga urnebrandgropar i Skåne. *Meddelanden från Lunds univ. hist. museum*, s. 140 ff, fig. 10. Stjernquist, B. 1961. Simris II. *Acta Arch. Lundensia* 4: 5, Lund, Pl. LII.

¹¹ Baudou 1960, s. 251. Stjernquist 1961, Pl. LIII: 1-2.

¹² Broholm, H. C. 1953. *Danske Oldsager IV, Yngre Bronzealder*, Kbhvn, s. 39, nr 270.

¹³ Se t.ex. Capelle, T. 1967. Zu den Halsringopfern der jüngeren Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet. *Acta Arch.*, Kbhvn, XXXVIII, s. 209 ff. Burenhult 1983, s. 189 ff.

Förenkling och förfall

En studie av skånska godsmiljöer under 1900-talet

Av Eskil Mårtensson

Vildandsvägen 10, O: 201, 222 34 Lund

Under 1900-talet har miljöerna kring slott och herrgårdar genomgått påtagliga förändringar. Här redovisas några iakttagelser av hur dagens slottsparker, alléer osv. ter sig i jämförelse med sekelskiftets motsvarigheter.

Godsen har i århundraden bidragit till att prägla det svenska kulturlandskapet. Inte minst i vår egen landsända har de haft stort inflytande över mycket omfångsrika domäner. Tiderna förändras och så har även skett med godsens roll i samhället. Många av de gods, som förut hade i det närmaste total betydelse för trakten, kämpar idag för ekonomiskt fortbestånd. Denna starka omvälvning har givetvis inte skett utan att lämna spår efter sig. Men vad har egentligen hänt med de gamla godsmiljöerna efter att storgodsens glansålder för länge sedan tagit slut?

Jag har ägnat delar av sommaren 1984 till att just studera förändringar som skett beträffande godsmiljöerna i Skåne.¹ Eftersom det är svårt att snabbt få fram konkreta och tillförlitliga uppgifter om hur en viss godsmiljö såg ut före sekelskiftet, har jag nödsakats att inskränka min undersökning till förändringar under 1900-talet. För att få en uppfattning om hur godsmiljön sett ut i början av detta sekel, har jag utgått ifrån den gamla ekonomiska kartan, varav de aktuella kartbladen tillkommit mellan 1912 och 1917. Min studie bygger alltså helt på en översiktlig jämförelse mellan denna och

dagens verklighet. Undersökningen har m.a.o. bedrivits som fältstudier på ort och ställe.

Studiet har baserats på den gamla häradsindelningen, eftersom den haft avgörande betydelse vid geografisk indelning i äldre tider. Mellersta och sydöstra Malmöhus län har varit utgångspunkterna. Här behandlas sålunda Harjagers, Torna, Frosta, Färs, Bara, Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads härader. Eftersom Söderslätt numera i det närmaste saknar större gods, har Oxie och Skytts härader inte tagits med i undersökningen.

Som godsmiljö menas här själva området kring huvudbyggnaden. Tyngdpunkten har lagts vid studiet av godsens parkanläggningar. Utöver detta har jag undersökt alléer, ekonomibyggnader och boningshus, främst arbetarbostäder.

I ett försök att ge snabb överblick beträffande parkanläggningarnas förändringar inom området har jag utformat en kategoriindelning, som återfinns längre fram i artikeln. Denna indelning kommer lätt i konflikt med kraven på noggrann och exakt skildring, eftersom den med nödvändighet innebär en generalisering. Alla miljöer faller inte naturligt in under

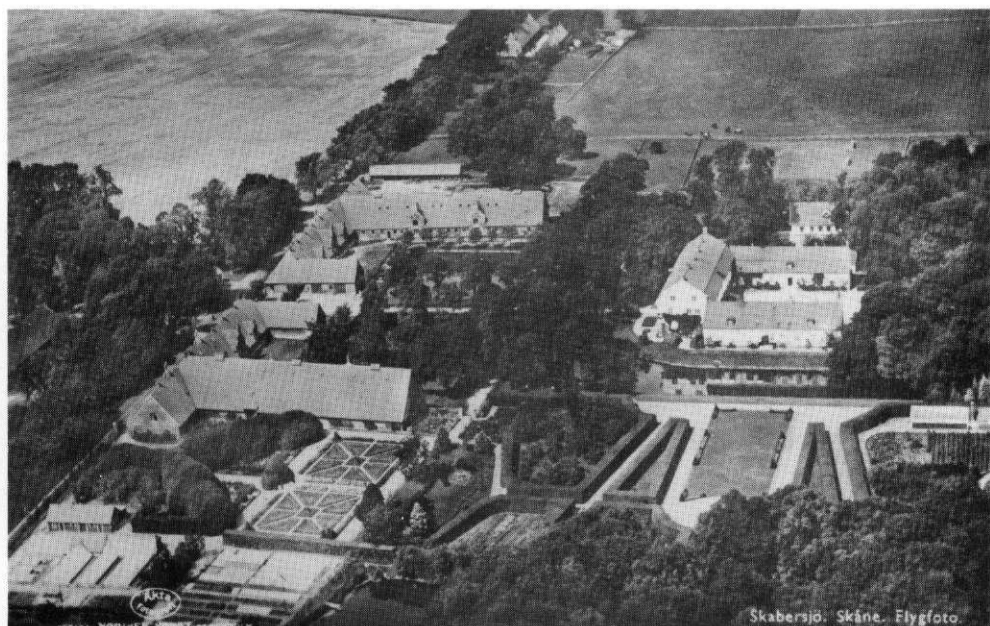

Fig. 1. Skabersjö sannolikt omkring år 1930. Godset hade då en magnifik, välskött parkanläggning.

Fig. 2. Skabersjö år 1984. De centrala delarna av parkanläggningen består i ganska välbevarat skick, medan de perifera delarna omvandlats till fruktodling, ridhage m.m. (Foto: N. Lewan. Publicerat med tillstånd från Försvarsstaben.)

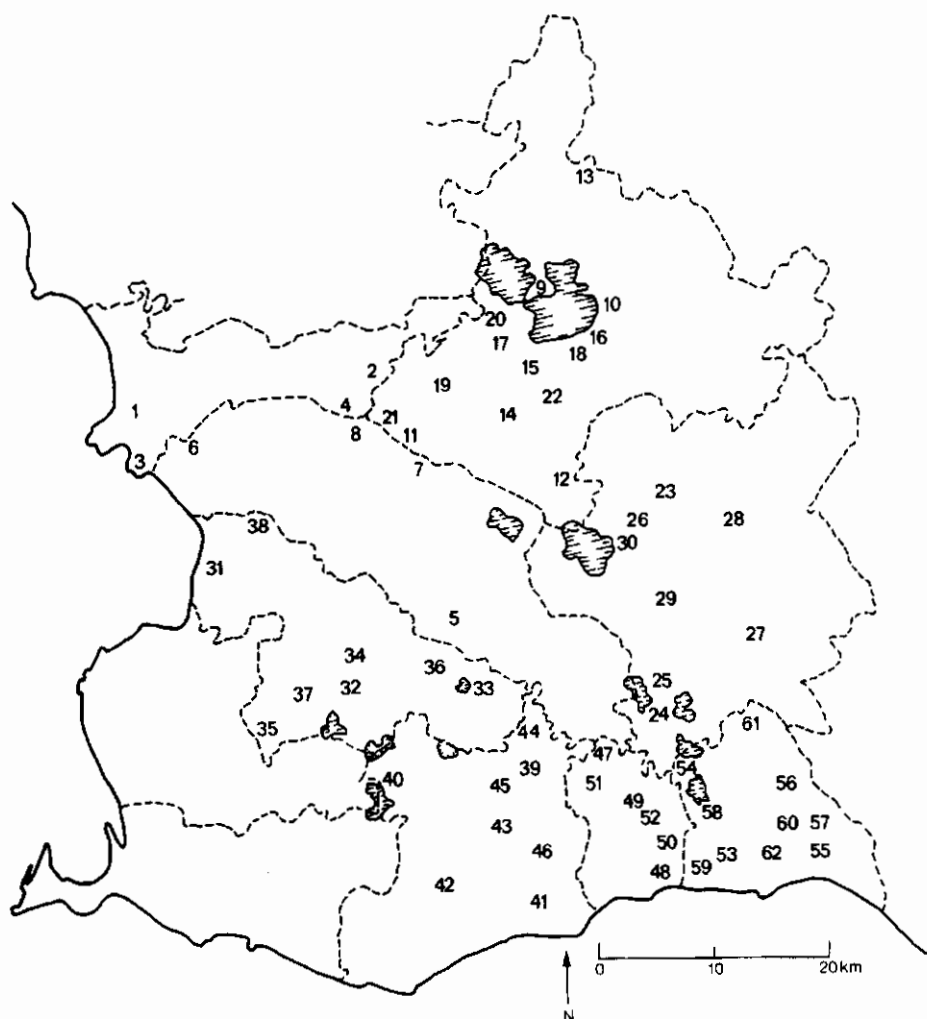

Fig. 3. Godsen i nummerordning:

Harjager

1. Barsebäck
2. Ellinge
3. Löddesborg
4. Örtofta

Torna

5. Björnstorp
6. Borgeby gård
7. Flyinge
8. Svenstorp

Frosta

9. Bosjökloster
10. Fulltofta
11. Gårdstånga Nygård
12. Hjularöd
13. Kvesarum
14. Löberöd

15. Orup
16. Osbyholm
17. Pugerup
18. Sextorp
19. Skarhult
20. Vennberga
21. Viderup
22. Västrabygård

Färs

23. Bjärsjölagård
24. Snogeholm
25. Sövdeborg
26. Tullerbo
27. Vanstadtorp
28. Vollsjo gård
29. Åsums gård
30. Övedskloster

Bara

31. Alnarp
32. Hyby
33. Håckeberga
34. Klågerup
35. Skabersjö
36. Toppeladugård
37. Torup
38. Trolleberg

Vemmenhög

39. Brodda
40. Börringekloster
41. Dybäck
42. Jordberga
43. Näsbyholm
44. Skönabäck
45. Svaneholm
46. Torsjö

Ljunits

47. Beden
48. Charlottenlund
49. Kadesjö
50. Marsvinsholm
51. Rydsgård
52. Rynge

Herrestad

53. Bergsjöholm
54. Bällinga
55. Fredriksberg
56. Högestad
57. Karlsfält
58. Krageholm
59. Ruuthsbo
60. Herrestad
61. Ållskog
62. Öja gård

någon rubrik, och indelningen bör därför läsas med viss försiktighet för att inte bli missvisande. Man får t.ex. beakta, att av naturliga skäl är det främst gods med mycket stora parkanläggningar, som tvingats minska storleken på dessa. Från början små domäner är lättare att bevara i ursprungsstorlek. Trots vissa brister bör ändå kategoriseringen fylla en viktig funktion, eftersom dess främsta syfte är att ge en schematisk överblick beträffande förändringarna.

Den gamla ekonomiska kartan gör skillnad mellan park och trädgård. Gränsen mellan vad som är vad kan vara svår att dra. Efter vilka kriterier gick man förr och vilka använder vi idag, då vi skiljer mellan park och trädgård? Även här är det omöjligt att vara exakt. Man får delvis bedöma från fall till fall och gränserna måste bli något svävande.²

Som trädgård har jag i min undersökning tänkt mig ett område till stor del bestående av välansade rabatter, minutiöst skötta och mera vårdkrävande än en park, som kan liknas vid en enklare variant av trädgård. Huvudsakligen består en park av träd, gräsmatta och gångar.

Gränsen mellan park och skog möter motsvarande problem. Vid vilket stadium förvandlas exempelvis en förvildad park till skog? Även här får man ibland bedöma från fall till fall.

Att dra en exakt gräns för vilka gårdar som skulle ingå i undersökningen har varit svårt. Eftersom det huvudsakliga studieobjektet varit parkanläggningar, har dessas storlek varit avgörande för, om godsens skulle ingå i materialet eller ej. Större gårdar utan parkanläggningar har därför utelämnats.

I studiet av boningshus har undersökningen inte innefattat själva slotten eller huvudbyggnaderna utan arbetarbostäder-

na. Eftersom det är mycket svårt att urskilja olika typer av personalbostäder, särskilt beträffande dem som finns markerade på den gamla ekonomiska kartan men inte längre existerar idag, har i princip alla enklare, mindre personalbostäder kallats arbetarbostäder.

Godsmiljöns förändringar: en översikt

Sammanställningen av mitt material gav följande resultat:

Parkanläggningarna

Kategori	%	
A	4	Oförändrad storlek och utformning.
B	7	Oförändrad storlek, förenklad utformning. ³
C	16	Minskad storlek, oförändrad utformning.
D	40	Minskad storlek, förenklad utformning.
E	18	Mycket kraftigt minskad storlek, förenklad utformning
F	15	Helt eller i det närmaste helt igenlagd.
		100

Av detta kan man utläsa, att endast 4 % av godsens behållit sina parkanläggningar i ungefär samma skick som i seklets början (kategori A). 11 % har bibehållit storleken (A+B).

Merparten av anläggningarna, 74 % (C+D+E), finns kvar i minskad storlek, allt ifrån ställen, där mycket återstår men yttre delar vuxit igen, till mycket hårt nedminskade domäner. De flesta är dessutom tämligen förenklade i utformningen, där gångarna ersatts med gräsmatta. Om man räknar samman både gods med bibehållen och förminskad storlek, finner man att totalt 20 % av godsens (A+C) i

stort sett bibehållit utformningen av sina kvarvarande parkdomäner. Omvänt har så mycket som 15 % av godsens låtit sina parkanläggningar helt försvinna.

Övrig godsmiljö

Alléerna befanns vara bättre bibehållna, än vad man kanske kunde vänta sig. Lite mer än hälften av de gods som hade alléer enligt den gamla ekonomiska kartan har bevarat dem i samma skick som tidigare eller planterat nya träd längs de gamla sträckningarna.

Drygt 1/10 av de gods som haft alléer har helt förlorat dem. Resten har bevarat sina alléer delvis. Detta kan innebära, att vissa delar av en allé fattas eller att godset haft flera alléer, varav någon är intakt medan en annan saknas.

Beträffande ekonomibyggnader har en hel del förändringar skett. Endast en drygt tiondedel av godsens har oförändrat bestånd av ekonomibyggnader. På drygt hälften av godsens har ekonomibyggnader både försvunnit och tillkommit. I en del fall är ändringarna ganska små, men på andra håll är de stora. Oftast är dock det ursprungliga bebyggelsemönstret förvånansvärt väl bevarat. Nästan 1/4 av godsens har blivit av med gamla byggnader utan att nya tillkommit. Det omvända fallet, att nya byggnader tillkommit men inga gamla försvunnit, är bara hälften så vanligt.

På mer än en tredjedel av godsens har ett eller flera boningshus försvunnit. Detta kan säkert ses som en naturlig följd av att arbetarbostädernas egentliga funktion upphört. På nästan 2/3 av godsens finns trots detta alla gamla arbetarbostäder kvar, fast mycket ofta är de övergivna och förfallna. I flera fall har boningshus även tillkommit efter att den gamla ekonomiska kartan gjordes.

Några exempel

Svenstorp (8)

Parken: Välbevarad. Nästan ursprunglig storlek, endast en avlägsen del blivit hage. Övrig park runt slottet fint bevarad, de flesta gångarna kvar. I trädgården vid sidan av slottet är dock gångarna igensådda. Kategori A (gräns mot B och C; något förenklad och förminskad. Helhetsintrycket motiverar dock valet av kategori A).

Allén kvar

Ekonomibyggnader: En flygel borta, allt övrigt kvar. Tillkommit fyra byggnader varav två stora.

Boningshus: Oförändrat.

Ruuthsbo (59)

Parken: Ytterkanterna igenvuxna, annars nästan bibehållen storlek. Förenklad; gräsmatta med få gångar. Kategori B (gräns mot D).

Alléerna ganska välbevarade i alla fyra riktningar. I söder delvis nysatt.

Ekonomibyggnader: Inga större förändringar. Några försvunnit, några tillkommit.

Boningshus: Tillkommit ett.

Sövdeborg (25)

Parken: Vissa delar igenvuxna till skog. I övrigt behållit sin parkfunktion, stigarna kvar. Välbevarat. Kategori C.

Ekonomibyggnader och boningshus: Oförändrat.

Vägen delvis ändrat sträckning.

Pugrup (17)

Parken: De centrala delarna, det som tidigare varit trädgård samt en li-

Fig. 4. Svenstorp är ett glädjande exempel på godsmiljö som behållit stora delar av sin utformning i välbevarat skick. Bilden är tagen 1981. (Foto: A.-M. Thagaard.)

ten del av parken, förenklade till park med gräsmatta utan gångar. Den en gång mycket stora parken är i övrigt igenvuxen till skog. Kategori D.

Allén i öster kvar, i syd-öst borta.

Ekonomibyggnader: Försvunnit två stora samt tre små. Tillkommit en liten, äldre och två stora, moderna byggnader samt två tillbyggnader.

Boningshus: Oförändrat.

Toppeladugård (36)

Parken: Av den f.d. trädgården återstår endast området allra närmast huvudbyggnaden. Starkt förenklat, nästan enbart gräsmatta. Övriga delar blivit fält och hage. Hela den stora parken igenvuxen till skog. Kategori E.

Allén i norr huvudsakligen bevarad, i väster borta.

Ekonomibyggnader: Försvunnit fyra byggnader och två flyglar. Tillkommit en stor, äldre byggnad.

Boningshus: En ekonomibyggnad enligt kartan är i verkligheten boningshus. I övrigt oförändrat.

Vägen delvis ändrat sträckning.

Rynge (52)

Hela området väster om vägen – park och herrgårdsområde – totalt övergivet.

Huvudbyggnaden ruinhög.

Parken: Helt förvildad, skövlad, bitvis kalhygge. Dammen kvar. Kategori F.

Ekonomibyggnader: All bebyggelse väster om vägen försvunnit. På östra sidan finns alla byggnader kvar, en tillkommit.

Boningshus: Se ovan. Oförändrat på östra sidan av vägen.

Sammanfattning

av undersökningsresultatet

Trots alla förbehåll, särfall och avvikelser finner man snabbt klara tendenser beträffande förändringarna i godsmiljön sedan den gamla ekonomiska kartan utkom.

Mest genomgripande förändringar har parkanläggningarna varit utsatta för. Mycket generellt och övergripande skulle man kunna påstå, att vad som en gång varit trädgård enligt den gamla ekonomiska kartan har nu blivit park. Denna är starkt förenklad och består nästan enbart av gräsmatta. Gångarna, med undantag av dem, som leder direkt fram till slottets framsida, är igensådda med gräs. Vidare har i allmänhet den f.d. parken, ofta stor och ocentralt belägen, vuxit igen till skog eller delvis förvandlats till hage. Slutsatsen är, att i de flesta fall finns de centrala delarna av parkanläggningarna kvar men i kraftigt förenklad utformning. Allt detta är med säkerhet ett resultat av strävanden att göra parkanläggningarna mindre arbetskrävande och därmed mindre kostnadskrävande.

Alléerna har i högre grad bevarats i samma skick som i seklets början. Där de försvunnit är det nog oftast p.g.a. bilismens ökade krav. Många alléer har sågats ner, när vägar skulle breddas, och i många fall har en helt ny vägsträckning orsakat alléernas död. I andra fall, särskilt där alléerna endast delvis saknas, är tidens tand förmodligen orsak till att träden försvunnit. Glädjande nog har man på flera håll verkligen planterat nya träd, där de gamla dött.

De förändringar som skett med beståndet av ekonomibyggnader och arbetarbo-städer är till stor del vad man kan vänta sig, om man beaktar jordbrukets utveckling och förutsättningar under den gångna tidsperioden. Statarväsandets avskaffande, rationaliseringen, mekaniseringen

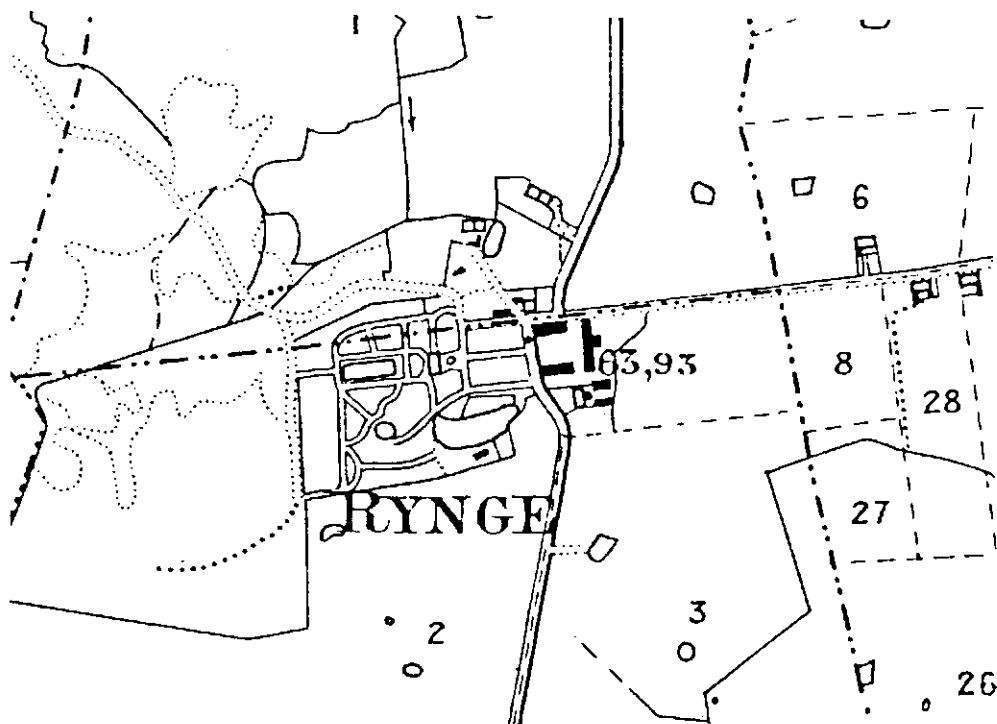

Fig. 5. Godset Rynge enligt den gamla ekonomiska kartan (skala 1:20 000, här förstörd till 1:10 000), karthbladet Marsvinsholm med tillkomst omkring 1915. Av Rynges dåvarande stora parkanläggning återstår idag ingenting. Endast dammen och ruinerna av den f.d. huvudbyggnaden finns kvar. Alla byggnader öster om vägen är bevarade.

och stordriften, allt återspeglas i godsmiljön.

Denna begränsade undersökning har endast kunnat erbjuda en mycket översiktlig bild av utvecklingen. Genom fördjupat studium, intervjuer m.m. skulle man kunna tränga längre in i problemområdet, få mera detaljerade fakta och även kunna undersöka förhållandena längre tillbaka i tiden.

Men även denna översiktliga studie väcker många nya frågeställningar. Vad blir t.ex. konsekvenserna av parkernas försvinnande? Hur påverkas flora och fauna? Kommer framtiden att innebära lika stora förändringar eller är kulmen nådd? Frågorna är många, och här finns uppenbarligen gott om ämnen för fortsatt efterforskande.

Noter

¹ Maskinskriven rapport förvaras på Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund: »Godsmiljöns förändringar under 1900-talet i mellersta och sydöstra Malmöhus län – en jämförelse mellan den gamla ekonomiska kartan och dagens verklighet.» Eskil Mårtensson, juli 1984. Rapporten var resultatet av en månads anställning som forskningsassistent vid Inst. för kulturgeografi och ekonomisk geografi i Lund. Arbetet ingick i projektet »Kulturlandskapet under 6000 år».

² Den gamla ekonomiska kartan innehåller inga uppgifter om hur man dragit gränserna mellan trädgård och park, när kartan gjordes. På Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp, hävdar man, att någon allmänt vedertagen definition beträffande park och trädgård knappast finns, och begreppen är ganska vaga.

³ Ex: gångarna har blivit ersatta med gräsmatta, trädgård har omvandlats till park.

Skånelandslitteratur 1983

Historisk-antikvarisk bibliografi i urval

Sammanställd av Sven G. Sjöberg

Universitetsbiblioteket, Box 3, 221 00 Lund

Resttitlar har i regel endast medtagits i den mån de kompletterar redan föreliggande regionala förteckningar.

Då Ale-bibliografins ämnesområden numera väl täcks av de årliga regionala och lokala bibliografierna i Skåne och Halland, av Nordic archaeological abstracts samt Riksantikvarieämbetets Arkeologi i Sverige, fyller dess fortsättande knappast längre någon uppgift. Den nedlägges härmed.

Als Hansen, Birgit, Kirkearkaeologisk litteratur i Norden 1950–1982 / Birgit Als Hansen et alia. – (Hikuin 9, 1983, s. 245–278)

Ambatsis, Jannis, Andreas Oldebergs tryckta skrifter 1927–1980 / Av Jannis Ambatsis, Maja Lundqvist och Inga Serning. – (Fornvännen 1983:1, s. 37–42)

Andersson, C. M., Snöstorps medeltidskyrka. – (Halland 1983, s. 5–28)

Andersson, Helge, Enskiftet i byarna runt Malmö. – (Elbogen 1983, s. 105–123)

Andersson, Karin, Svensk kyrkoarkeologi / Karin Andersson och Margit Forsström. – (Hikuin 9, 1983, s. 113–124)

Andersson, Per, Malmö-litteratur : bibliografiska noteringar för 1982 med tillägg från föregående år. – (Elbogen 1983, s. 145–164)

André, Anders, Städer och kungamakt : en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. – (Scandia 1983, s. 31–76)

Areskoug, Hugo, Några skånska ortnamn på Arva. – (Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift 1983, s. 59–65)

Arkeologi i Sverige 1979. – Stockholm, 1983. – 144 s. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; 1983:2)

Arkeologi i Sverige 1980. – Stockholm, 1983. – 307 s. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; 1983:3)

Arvidsson-Hebyr, Eva, Väggar och valv i kyrkor i Kristianstads län / Eva Arvidsson-Hebyr, Eva

Mattsson-Lundblad ; Kristianstads länsmuseum, Skånes Hembygdsförbund. – Kristianstad, 1983. – 16 s. : ill.

Atterman, Ingemar, Om forntida vakt och värn vid Blekingekusten. – (Blekingeboken 1983, s. 91–124)

Bager, Einar, Till spott och spe. – (Elbogen 1983, s. 74–80) – Rättsarkeologiska notiser från Malmö.

Baier, Gerd, Zu byzantinischen Stiltendenzen in der romanischen Wandmalerei Südkandinaviens und Mecklenburg-Vorpommerns. – (Wissenschaftliche Beiträge / Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg 1983/14 II ; 3, s. 131–147) – Berör flera skånska kyrkor.

Banning, Knud, Ved korsets fod. – (ICO. Iconographisk post 1983:1, s. 1–6) – Berör bl.a. kalkmålning i Håstveda kyrka.

Bara kontrakts 27 kyrkor / [utg. av Bara kontraktsråd.] – Bara, 1983. – 32 s. : ill.

Bebyggelse . . . i Örkelljunga, se: Bringéus, N.-A.

Becker-Christensen, Henrik, Christianopeltraktaten 1645 : en milepæl i dansk-norsk toldpolitik : forutsætninger og følger. – (Arusia. Historiske skrifter ; 2 (1983), s. 185–201)

Bergman, Gunnar, Östra Karups kyrka. – (Bjärebygd 1983, s. 37–41)

Billberg, Ingemar, Data som komplement vid grop-
husundersökningar. – (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet ; 31 (1983), s. 156–161. – Berör Malmöområdet.

Björhem, Nils, Fosie IV : bebyggelsemønster i långtidsperspektiv / af Nils Björhem og Ulf Säfvestad. – (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet ; 31 (1983), s. 146–155)

–, Fosie IV : en långdragen historia / av Nils Björhem och Ulf Säfvestad ; Malmö museum. – [Malmö], 1983. – 28, [1] s. : ill. – (Särtryck ur Ale 1983:1, s. 3–32)

Blom, K. Arne, Försvunna städer i Skåneland / K. Arne Blom och Jan Moen (text) ; Staffan Johansson (foto). – Lund, 1983. – 197, [3] s. : ill.

- En bok om Ravlunda socken / [utgiven av] Ravlundas byalag ; [red. av Acke Ericsson]. – Ravlunda, 1983. – 287 s. : ill., kart., tab.
- Brattberg, Stina*, Studier kring Skånes köpingar : vikingatida marknadsplatser. – (Limhamniana 1983, s. 83–87, 89–91, 93–101) – Om köpingenamen.
- Bringéus, N.-A.*, Bebyggelse och boendemiljö i Örkellunga / N.-A. Bringéus, Hans Persson. – Örkellunga, 1983. – 48 s. : ill.
- Bruzelius, Nils G.*, Arkeologisk beskrifning om Torna härad i Skåne. – Dalby, 1982. – 38 s. : ill. (Meddelande / S:t Nicolai Gille i Dalby ; 5)
- , En 120-årig berättelse om Malmöområdets forn-lämningar / av Nils Gustaf Bruzelius ; med kommentar av Sven Rosborn. – (Limhamniana 1983, s. 67–69, 71–75, 77–81)
- Burenhult, Göran*, Arkeologi i Sverige. D. 2. Bönder och bronsgjutare. – [Höganäs], 1983. – 214, [2] s. : ill.
- Cappelin, Ola*, Kivik / under red. av Sten Andersson, Gert Aspelin och Inge Gärsgård. – Simrishamn, 1983. – 223 s. – (Skrifter / Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne ; 25) – Nyutgåva av Ola Cappelins samlade skrifter.
- Carlie, Lennart*, Ett 1100-årigt fynd från Algutstorp i Röke. – (Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie 1983, s. 5–10)
- Carlsson, Kristina*, Arkeologiska undersökningar i Ny Varberg 1979–82. – (Årsbok / Varbergs museum 1983, s. 5–16)
- , Getakärr : en arkeologisk provundersökning i Varbergs medeltida stadsområde : kvarteren Renen, Spännaren och Charleshill, Varbergs stad, Halland. – Stockholm, 1983. – 41 s. : ill. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:25)
- Cinthio, Erik*, Dalby kungsgård : medeltidsarkeologien som historisk vetenskap. – (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens årsbok 1983, s. 89–100)
- Crumlin-Pedersen, Ole*, Foteviks-projektets mål og midler. – Meta 1983, s. 27–31)
- Dalby klostres intäktsbok 1530–1531 / utgiven med inledning och kommentarer av Knut Knutsson och Göte Paulsson. – Lund, 1983. – 152 s. – (Skånsk medeltid och renässans ; 10)
- Domsten : bygd i förvandling / Studieförbundet Vuxenskolan. – Helsingborg, 1983. – 203 s. : ill.
- Fjäder, Bertil*, Ett gårdsnamn från Göinge och två på Österlen. – (Tomelilla Hembygds-krets årsbok 1982–1983, s. 5–15) – Om namn på stolpar.
- , Ljuseköpinge : några drag ur Helsingborgstraktens ortnamn och tidiga bebyggelsehistoria. – (Sydsvenska Ortnamnssällskapets årsskrift 1983, s. 66–74)
- , Något om studiet av naturnamn. – (Språk och tradition : festskrift till Sven Benson. – Uppsala, 1983, s. 33–44) – (Äv. Svenska landsmål och svenskt folkliv 1983, s. 33–44) – Mycket från Skåne och Sydsvrige.
- Eliasson, Bertil*, Herrevadskloster. – (Ljunghed genom sekler. – Ljunghed. 1983, s. 298–323)
- Emanuelsson, Urban*, Det skånska landskapets utveckling : »ett tvärvetenskapligt kompendium» / Urban Emanuelsson, Bengt Carlsson, Claes Bergendorff ; Växtekologiska institutionen. – Lund, 1983. – 113 s. : kart., diagr. – Även arkeologisk aspekt.
- Ericsson, Acke*, Litteratur om Skåne 1982. – Malmö, 1983. – [8], 106 s. – (Bibliografiska skrifter / Föreningen Malmö Stadsbiblioteks Vänner ; 9)
- , se: En bok om Ravlunda.
- Eriksson, Gunilla, se: Kulturhistoriska museet.
- Flensmarck, Tor*, Borgar i Gärd : 3. Eskilstorp. – (Gärds härads Hembygdsförenings årsbok 1983, s. 4–16) – Eskilstorp i Vittskövle sn.
- Fogelberg, Torbjörn*, Ettarps glasbruk 1736–1756. – (Halland 1983, s. 45–66) – Industriarkeologisk undersökning.
- Fornminnen i Blekinge och Blekinges historia (ca 1000–1700) : faktahäfte / Karlshamns skolstyrelse. – Karlshamn, [1983]. – 17 s.
- Forsström, Margit*, Blekinges medeltida städer och projektet Medeltidsstaden. – (Blekingeboken 1983, s. 125–136)
- Frostin, Ernst*, Trelleborgs kyrka : Sankt Nicolai. – Trelleborg, 1983. – 143 s. : ill. – (Helgedomar på Söderslätt ; 3)
- , Murar, monument, människor : om Västra Ingelstads sockenkyrka / Ernst Frostin ; Oxie härads Hembygdsförening. – Vellinge, 1983. – 64 s.
- , Skånsk bilderbibel. – [Malmö], 1983. – 159 s. : ill. – Kyrklig konst i Skåne.
- Förklarande text till glasmålningarna i S:t Maria kyrka i Helsingborg. – [Ny uppl.] – [Helsingborg], 1982. – [6 s.]
- Glimberg, Urban*, Gräv där du står! – (Jul i Simrishamn 1983, s. 92)
- Graa, Sven*, Den stolta borgen Tommarp. – (Byahornet 1983:1, s. 26–30)
- Green, Allan*, Sven Lagerbring : »ett lysande namn i Lunds universitets historia». – (Västra Göinge Hembygdsförenings skriftserie 1983, s. 11–36)
- Grell, Ole Peter*, Jørgen Kock : en studie i religion

- og politik i reformationstidens Danmark. - (Arusia. Historiske skrifter ; 2(1983), s. 113-126)
- Gröndahl, Greta*, Hallaröds kyrkas historia. 1. - Lund, 1983. - 287 s.
- Gårdens udvikling fra jernalderen til nyere tid . . . : beretning fra 7. Odense-symposium 26.-30. april 1982 / udg. af Henrik Thrane og Torben Grøngaard Jeppesen. - Odense, 1983. - (Skrifter fra Historisk Institut, Odense universitet ; 31) - Särkatalogiserade bidrag se: Billberg, Ingmar; Björhem, Nils; Reisnert, Anders; Rosborn, Sven och Tesch, Sten.
- Hallberg, Göran*, Ingemar Ingers tryckta skrifter : en bibliografi. - (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1983, s. 24-58) - Med kompletteringar i årsskriften för 1984.
- Hebyr, Eva*, Ljungbyhedsbygden under forntid. - (Ljungbyhed genom sekler. - Ljungbyhed, 1983, s. 34-37)
- Hebyr, Eva, se äv. Arvidsson-Hebyr.
- Hembydsgårdar och museer i Hallands län. - (I Halland 1983, 2 b) - Temahäfte. S. 13-15: Förteckning över hembydgsböcker och sockenbeskrivningar i Halland.
- Hildeman, Cecilia*, Donatorsframställningar inom Sydostskånes medeltida kalkmåleri. - (Tomelilla Hembygdsrets årsbok 1982-1983, s. 22-35) - Forts. från föreg. årsbok.
- Hillåker, Cecilia*, Høfterups socken. - (Kävlingebygden nu och då 1983, s. 7-34) - Bl.a. fornlämningar, kyrkan, sakral konst.
- Hjort, Gunnar*, Tölö kyrka. - (Vår bygd 1983, s. 25-44)
- Hårdh, Birgitta*, Foteviksprojektet : en preliminär rapport om ett nytt landmarinarkeologiskt projekt. - (Gårdar 1983, s. 26-38)
- , Foteviksprojektet : en utställning om hamn, skepp och kommunikationer i järnålder och tidig medeltid. - Lund, 1983. - 14 s. - (Report series / University of Lund. Institute of archaeology ; 16) - Omslag: Foteviken - handelsplats eller ledningshamn?
- , Vikingar i Öresund : preliminär rapport om Foteviksprojektet. - (Hus, gård och bebyggelse : föredrag från det xvi nordiska arkeologmötet, Island 1982. - Reykjavik, 1983. s. 51-58)
- Håkansson, Lars*, Bjuvs kyrka. - Billesholm, 1982. - opag. : ill.
- Hällestads kyrka. Torna kontrakt 1828-1983 / utg. av Signe Wierenbook. - Torna Hällestad 1983. - [4], 28 s. [4] pl.-s.
- Ingelman-Sundberg, Catharina*, Vikingaskepp, Foteviken, Skåne : preliminär rapport, okt. 1982 / Catharina Ingelman-Sundberg, Per Söderhielm. Malmö, 1982.
- Inventering av industriminnen i Halmstads, Hylte och Falkenbergs kommuner. - Halmstad, 1983. - 90 s. : ill. - (Meddelande / Planeringsavdelningen. Länsantikvarien ; Landsantikvarien ; 1983:1).
- Jacobsen, Henrik*, Rapport : byggnadsundersökning av Ronneby Heliga Kors / Henrik Jacobsen ; Kyrkorådet i Ronneby församling. - Lund, 1982. - 41 s. : ill., uppm.-ritn.
- Jacobsson, Bengt*, En arkeologisk undersökning i kvarteret Kocken 6 i Simrishamn : Lübeckerkapellet. Simrishamns stad, Skåne : stadsarkeologisk undersökning 1979. - Stockholm, 1983. - 13 s. : ill. (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:16)
- , Kvarteret Karna i Ystad : medeltida bebyggelse-lämningar, kvarteret Karna 5, Ystad, Skåne : stadsarkeologisk undersökning 1981. - Stockholm, 1983. - 9 s. : ill., kart. - (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:21)
- , Landskrona. Stockholm, 1983. - 79 s. : ill., kart. - (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 48).
- Jennbert, Kristina*, Omöjligt att dra någon skarp gräns [mellan mesolitisk och neolitisk tid] : en arkeologisk kommentar. - (Populär arkeologi 1983:3, s. 8-9)
- Jensen, Inger*, Register : Aarbøger Nord. Oldk. Hist. / Inger Jensen, Eva Ørnes. (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1981 [tr. 1983], s. 182-219)
- Jern, Henrik*, Halländska medeltidsvapen. - (I Halland 1983:2, 18-19)
- , Sätesgårdar i Veddige socken. - (Hallandsbygd 1982-1983, s. 10-19)
- , Vandringer i Varberg : stadshistoria kring miljöer och människor. - Falkenberg, 1983. - 127, [1] s. - Ur Hallands nyheter.
- Jonsson, Leif*, Fornlämningar längs E6 i Halland, delen Frillesås - Åskloster : Stråvalla och Värö socknar, Varbergs kommun / Leif Jonsson, Mats Jonsäter, Lillemor Schützler, Eva Weiler. - Stockholm, 1983. - 166 s. : ill., kart. - (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1982:40)
- Jonsäter, Mats, se: Jonsson, Leif.
- Jönsson, Karna*, Rapport över arkeologisk undersökning i byarna Herrestorp, Norra och Södra Häslöv samt Vellinge. - Vellinge, 1982. - 6, [1], 7, [2] s.

- Jönsson, Olof*, Historisk vägledning om kyrkor i Malmö med omnejd. – [Tygelsjö, 1983.] – [52] s.
- Kampen om Skåne / redaktion Finn Askgård og Arne Stade. – København, 1983. – 442 s., xl pl.-s.
- Kirketerp, Alfred*, Skåneoperationerne foråret 1523. – (Arusia. Historiske skrifter ; 2 (1983). s. 93–112)
- Kollberg, Ludvig*, När spanska trupper skulle återföra Halland till Danmark. – (Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1983, s. 72–80)
- Kulturhistoriska museet i Lund Kulturen : a guide to the Museum of cultural history in Lund / main text by Gunilla Eriksson . . . ; transl.: Robert Dewnap. – Lund, 1983. – 164, [4] s. : ill.
- Lander, Gunnar, se: Nymann, Carl Fredrik.
- Larsson, Lars*, Ageröd V : an Atlantic bog site in Central Scania / by Lars Larsson with contributions by Helle Juul Jensen, Hans Göransson, Johannes Lepiksaar, Geoffrey Lemdahl. – Lund, 1983. – 172 s. : ill., diagr. – (Acta archaeologica Lundensia. Series in 8:o ; 12)
- , Gravskicket under mesolitikum. – (Populär arkeologi 1983:4 s. 4–8) – Bl.a. från Skateholmsundersökningen.
- , Mesolithic settlement on the sea floor in the strait of Öresund. – (Quaternary coastlines and marine archaeology : towards the prehistory of land bridges and continental shelves. London, 1983, s. 283–301) – Pilhaken utanför Landskrona.
- , Segebro : en tidigatlantisk boplatz vid Sege ås mynning / av Lars Larsson med bidrag av Johannes Lepiksaar. – Malmö, 1982. – 140 s. : diagr. – (Malmöfynd ; 4)
- , Skateholmsprojektet : jägare – fiskare – bönder. – (Limhamniana 1983, s. 7–40)
- Lewan, Nils*, Två revolutioner i Hofterup : skifte och tätortstillväxt. – (Kävlingebygden nu och då 1983, s. 35–46)
- Lindh, Lars*, Prästgården i Norra Vram och dess föregångare. (Grufvan 1983:2, s. 1–24)
- Lindålv, Elof*, Vandringsled och forntidsväg i Fjärås. – (Vår bygd 1983, s. 5–24)
- Linton, Michael*, Christiern Pedersens Saxo. – (Arusia. Historiske skrifter ; 2(1983), s. 311–326) – Om författarfrågan till Saxos Gesta Danorum.
- Ljungberg, Anders*, Arkeologerna banar väg för naturgasen. – (Populär arkeologi 1983:1, s. 26–27)
- , De räddrar fynden från förstörelse. – (Populär arkeologi 1983:2, s. 20–21).
- , En skånsk ledungshamn. – (Populär arkeologi 1983:1, s. 22–24) – Foteviken.
- , Kartering. – (Populär arkeologi 1983:3, s. 26–27)
- , Keramikanalys. – (Populär arkeologi 1983:3, s. 28)
- Ljungbyhed genom sekler / Riseberga hembygdsförening ; [red. av] Bertil Eliasson. – Ljungbyhed, 1983. – 350 s. : ill.
- Lundborg, Lennart*, Bostäder i Halland fram till 1933. – (Hallands stadshypoteksförening 100 år. – Halmstad, 1983. – Särtryck.
- , Vad har de gamla gravvårdarna för antikvariskt skydd? – (I Halland 1983:2, s. 6)
- , Åttabro restaurerad. – (Halland 1983, s. 75–78)
- Lunde, Øivind*, En middelalderk teglstenskirke som »historisk dokument» : opposisjonsinlegg vedr. Barbro Sundnérs avhandling: Maglarp – en tegelkyrka som historisk källmaterial. – Lund, 1982. – (Meta 1983:1, s. 3–16) – S. 16–24: Svar från Barbro Sundné.
- Lundquist, Gunnar*, Ett gammalt hus vid Tullgatan. – (Ystadiana 1983, s. 49–59) – Arkeologiska och historiska notiser.
- Lundqvist, Maja, se: Ambatsis, Jannis.
- Lundqvist, Margit*, Halland genom fyra årtider / Margit och Rolf Lundqvist. – Halmstad, [1983]. – 238, [7] s. : ill. – Historiska och antikvariska notiser.
- Lundqvist, Victor*, Namnet på Tryde. – (Hyahornet 1983:5, s. 30–33) – Socknen, kyrkan, Kåseholm.
- Lunds stadskärna : bevaringsplan : Krafts rote / redaktion: Inger Andersson, Otto Ryding, Anders W. Mårtensson. – Lund, 1983. – 216 s. : ill., 1 lös karta.
- Löderups kyrka. – Borrby, [1983]. – 7, [1] s. : ill.
- Malmberg, Carl-Axel*, Madonnabilden i Brunnby kyrka. – (Kullabygd 1983, s. 63–75)
- Mandahl, Aina*, Skånes medeltida agrarbebyggelse. – (Meta 1983:1, s. 32–34) – Ett projekt i Skytts härad.
- Mandelgren, Nils Månsson*, Det gamla grafkoret i Torrlösa. – (Mandelgrenska samfundets skriftserie ; 2(1983), s. 3–8)
- Mattsson-Lundblad, Eva, se: Arvidsson-Hebyr, Eva.
- Modéer, Kjell Å.*, Från dansk till svensk lag : kring uniformitetsproblemet i Skånelandskapen 1645–1683. – (Danske og Norske Lov i 300 år. – København, 1983, s. 323–346)
- , Från dansk till svensk lag : kring uniformitetsproblemet i Skånelandskapen 1645–1683. – (Elbogen 1983, s. 129–144)
- Moen, Jan, se: Blom, K. Arne.
- Montell, Erik*, Halländsk historia : en berättelse om Hallands forntid, dess säregna politiska historia

- och dess ekonomiska, sociala och kulturella utveckling intill våra dagar. – [2. rev. uppl.] – Halmstad, 1983. – 241, [4] s. : ill. – 1. uppl. 1978.
- Moodysson, Gunilla*, Kjederqvistska gården / Gunilla Moodysson, Håkan Sjöström ; Lunds kommun. – Lund, 1983. – 16 s. : ill.
- Mårtensson, Anders W.*, Stavkyrkor i Lund. – (Hikuin 9, 1983. s. 143–162)
- , se: Lunds stadskärna.
- Mårtensson, Eric*, Svaneholms slott : kortfattad historisk vägledning. – [2. utök. uppl.] – Skurup, 1983. – 31, [1] s. : ill.
- Mårtensson, Malte*, Oplöjd ostkustmark : Brantevik under de 50 första åren på Cimbris l och Nöbbelöfs utmarker. – Simrishamn, 1983. – 101 s. : ill.
- Mölleryd, Anders W.*, Mölle – Kullen genom tiderna : bidrag till Kullens historia. – Hässleholm, Helsingborg, Mölle. – 6. – Mölle, 1983. – 231 s.
- Nagmér, Robert B.*, Balkåkra : gravar och boplatslämningar från sten- och bronsåldern, fornlämning 15, Balkåkra socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 15 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum ; UV 1983:11)
- , En medeltida kyrkogård vid S:t Jörgens hospital, Föreningsgatan, Landskrona, Skåne : arkeologisk undersökning 1981. – Stockholm, 1983. – 19 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:14)
- , En stenåldersboplatz i Burlöv : fornlämning 28, Burlövs socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1981. – Stockholm, 1983. – 12 s. : kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:12)
- , Fjälkinge : boplatzlämningar och gravar från sten- och järnålder, fornlämning 45, Fjälkinge socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 26 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:13)
- , Fornlämning 19, boplatzlämningar Norra Möinge, Asmundtorps socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 12 s. : kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:10)
- , Förhistoriska boplatzlämningar och en medeltida kyrkogård i Norra Åsum, Skåne : fornlämningarna 23 och 10, Norra Åsums socken : arkeologisk undersökning 1979. – Stockholm, 1983. – 10 s., [1] pl.-bl. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:22)
- , Gravdar och boplatzlämningar från yngre bronsålder och 1500–1600-tal : fornlämning 73, Vä, Vä socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 12 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:19)
- , Raus : boplatzlämningar från yngre bronsålder, fornlämning 170, Raus, Raus socken, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 8 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:15)
- Natusch, Wolfgang*, Älvvarnstenar och hällgröppningar. – (Gärds härads Hembygdsförenings årsbok 1983, s. 72–83)
- Nelldé, Lars*, Dokumentation av Vapnö slott / Lars Nelldé ; Länsantikvarien. – Halmstad, 1983. – 25 s. : ill., kart.
- Nielsen, Niels Age*, Danske runeindskrifter : et udvalg med kommentarer. – København, 1983. – 233 s. – Behandlar även de gamla danska landskapen.
- Nilsson, Cecilia*, Antika oljelampor. – (Kulturen 1983, s. 44–48) – Ur Kulturens samlingar, Lund.
- Nilsson, Lennart*, Naturnamn längs Eftrastranden. – (Hallandsbygd 1982–1983, s. 57–61)
- Nilsson, Martin P.-n.*, Skånes språkliga försvenskning – (Göinge Hembygdsförenings årsbok 1983, s. 74–86) – Urspr. i Historisk tidskrift 1955, s. 169–181.
- Nilsson, Märta*, Fornminnen i Vessige. – (Hallandsbygd 1982–1983, s. 77–78) – Referat från en studiecirkel.
- Nilsson, Sven*, Resa i Skåne 1819. – Lund, 1983. – 72 s. – (Anser. Supplement ; 16)
- , Sven Nilsson : en lärd i 1800-talets Lund : studier utg. av Fysiografiska sällskapet i Lund / red.: G. Regnell. – Lund, 1983. – 219 s.
Ur innehållet: S. 157–212: Sven Nilsson som banbrytare i svensk arkeologi / Berta Stjernquist.
- , Sven Nilsson 1787–1883 . . . : Lunds Universitetsbibliotek 21/11–9/12 1983. – Lund, 1983. – 30, [2] s. – Utställningskatalog. – Ur innehållet: S. 7–9: Sven Nilsson. Arkeologen / av Berta Stjernquist.
- Nordic archacological abstracts 1982. – Viborg, 1983. – 316 s. – Ryggtitel: NAA.
- Nymann, Carl Fredrik*, Prosten Carl Fredrik Nymanns beskrivning över Ingelstads härad / utgiven med kommentarer av Gunnar Lander och Curt Wallin. – (Tomelilla Hembygdsförenings årsbok 1982–1983, s. 109–120)
- Olausson, Deborah S.*, Flint and groundstone axes in the Scanian Neolithic : an evaluation of raw materials based on experiment. – Lund, 1983. –

- 66 s. : ill., kart. – (Scripta minora ; 1982–1983:2)
- , Tools and technology : lithic technological analysis of neolithic axe morphology. – Lund, 1983. – 13 s. : litt. – Diss. Lund – Härtill 6 uppsatser.
- Olesen, Jens E.*, Unionskrige og Staendersamfund : bidrag til Nordens historie i Kristian I's regeringstid 1450–1481. – Aarhus, 1983. – [ix], 534 s. – (Skrifter / udg. af Jysk Selskab for Historie ; 40) – Berör i stor utsträckning de gamla danska landskapen.
- Olofströms kyrka.* – Karlshamn. [1983]. – 7, [1] s.
- Olsen, Børge Geert*, Det store Skåne marked. – Faaborg, 1983. – 67 s. – (Historichæfter / Dansk Friskoleforening ; 17)
- Ohlsson, Barbro*, Lund : en bibliografi 1981. – Lund, 1983. – 58 s.
- Olsson, K.-E.*, Det gamla Helsingborg – som kameran räddat. – Helsingborg. – 4: Det gamla Helsingborg och det nya – som kameran räddat. – Helsingborg, 1983. – 239 s. : ill. – (Handlingar / Gillet Gamla Helsingborg ; 19)
- Palmberg, Nils*, Vårt gamla Lund än en gång. – Malmö, 1983. – 127 s. : ill.
- Pamp, Bengt*, Ortnamn i Skåne. – Stockholm, 1983. – 114, [1] s. : ill.
- Paulsson, Egon*, Litteratur om Ystads stad. – Malmö, 1983. – 207 s. – (Skånes bibliografi ; 3)
- Paulsson, Göte*, se: Dalby.
- Pehrsson, Per-Jan*, Malmö city växer fram. – (Behbyggelsehistorisk tidskrift 1983: 4, s. 39–48, litt.) – Historiska notiser.
- Persson, E.*, se: Persson P.
- Persson, Hans*, Pålstaven under äldre bronsåldern. – (Struktur och förändring i bronsålderns samhälle. – Lund, 1983, s. 114–120) – fr.a. från Skåne.
- , se: Bringéus, N.-A.
- Persson, P. O.*, The Löddeköpinge investigation V : Report on the anthropometrics of the skeletons from the early medieval cemetery in Löddeköpinge (Scania, S. Sweden) / by P. O. Persson and E. Persson. – 30 s. : tab. – (Report series / University of Lund. Institute of archaeology ; 19)
- Pérsson, Ragnar*, Byn Klåveröd i Konga socken. – (Onsjöbygden 1982–83, s. 42–50)
- Petersen, Björn*, Jonsjö säteri [1685–1983] : slutet på historien. – (Halland 1983, s. 79–84)
- Petersson, Ronny*, Laga skifte i Hallands län 1827–1872 : förändring mellan regeltvång och handelsfrihet. – Stockholm, 1983. – 386 s. – (Stockholm studies in economic history ; 6) – Diss. Stockholm.
- Prahl, Egon*, 150-årigt dokument : Östra Vemmenhögs kyrka – Dybäckssätternas sista vilorum. – (Byahornet 1983:1, s. 21–25)
- Register över Onsjöbygdens innehåll 1953–1983 : [1] författarregister, 2) topografiskt titelregister]. – (Onsjöbygden 1982–83, s. 66–70)
- Reisnert, Anders*, En medeltida gård i Fosie. – (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet ; 31, 1983, s. 139–145)
- Ringbom, Sixten*, Bild och avlat : 2. Smärtomannen, Rosenkransen och Jomfrun i solinne. – (ICO. Iconographisk post 1983:4, s. 1–14) – S. 11–13: målningssvit i Brunnby kyrka, Skåne.
- Rosborn, Sven*, Det medeltida Borgeby. – (Hembygdsföreningen i Lomma kommun 1983:9, s. [2–4].
- , En medeltida gård i Hyllie. – (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet ; 31, 1983, s. 133–138)
- , se: Bruzelius, N. G.
- Rosenberg, Sven-Åke*, Den gamla Klippanbygden i ord och bild : Klippans Hembygdsförenings femtioårskrift. – Klippan, 1983. – 192 s.
- Rosenlund, Stig*, Allmogeupproret i Skåne 1811 började i Luggude. – (Kullabygd 1983, s. 85–103)
- Salberger, Evert*, Carl Linnaeus och Skånes runstenar. – (Gårds härads Hembygdsförenings årsbok 1983, s. 57–67)
- Samuelsson, Bengt-Åke*, Kortfattad redogörelse för de arkeologiska undersökningarna i Oxievång, Oxie, Malmö kommun, åren 1976–1980 / Bengt-Åke Samuelsson, Chatarina Andersson-Koberg. – Malmö, 1983. – 10 s., 2 pl. – (Rapport / Malmö museum. Stadshistoriska avdelningen ; 1982:1)
- Schlyter, Herman*, Caroli församlings historia : 1. Tysktiden 1683–1812. – (Elbogen 1983, s. 49–73)
- , Caroli församlings historia : 2. Svensktiden 1812–1889. – (Elbogen 1983, s. 81–104)
- Schwarz Lausten, Martin*, Danmarks kirkehistorie. – København, 1983. – 351 s. [1] s. : ill. – Berör bl.a. ärkebiskopssätet i Lund.
- Schützler, Lillemor*, Ett kvarter i 1500-talets Varberg. – (Årsbok / Varbergs museum 1983, s. 17–24)
- , se: Jonsson, Leif.
- Serning, Inga, se: Ambatsis, Jannis.
- Sevärt i Blekinge : vägvisare till kulturen / Länsstyrelsen i Blekinge. – Karlskrona, 1983. – 142 s. : ill.
- Sjögren Söderhjelm, Inga Brita*, Halland i litteraturen 1882. – (Halland 1983, s. 85–106)
- Sjöström, Håkan, se: Moodysson, Gunilla.

- Skansjö, Sten*, Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. – Lund, 1983. – [16], 324 s. : ill., kart., litt. – (Skånsk senmedeltid och renässans ; 11) – Diss. Lund.
- Skottsbergsgården i Karlshamn : köpmansgård från 1700-talet. – Karlshamn, [1983]. – [8] s.
- Smith, Kurt*, Charta 1770 : några anteckningar kring en karta över Åhus 1770. – Åhus, 1983. – 32 s. : ill. – (Skrifter / utg. av S:t Annas Gille i Åhus ; 3)
- Steen Jensen, Jørgen*, Et prøvestykke fra Svend Estridsens Lundemønt. – (Nordisk numismatisk unions medlemsblad 1983:1, s. 2–4).
- Stenbäck, Tage*, Kärlekens kyrka : kort orientering för besökare. – [Halmstad], 1982. 11 s. : ill.
- Stenholm, Leifh*, Avaskår / Kristianopol. – Stockholm, 1983. – 62 s. : kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 51)
- , Kristianopol : arkeologi i en 1600-talsstad. – (Blickingeboken 1983, s. 159–172).
- , Medeltidsstaden Lyckå / text: Leifh Stenholm & Anders Ödman ; redigering och lay-out: Leifh Stenholm. – Lund, 1983. – 32 s. : ill., kart., diagr. – (Riksantikvarieämbetet UV-syds skriftserie ; 4)
- Stjernquist, Berta*, Gravarna som källa till kunskapen om den yngre bronsålderns bebyggelse i Skåne. – (Struktur och förändring i bronsålderns samhälle. – Lund, 1983, s. 130–140)
- , Indicer på bronsålderssamhällets ekonomiska och sociala struktur enligt nyare undersökningar : föredrag ved det 1. Nordiske bronsalder-symposium på Isegran 3–6 oktober 1977. – Oslo, 1983, s. 147–162. – Undersökningar från Skåne.
- , se: Nilsson, Sven.
- Strömberg, Märta*, Bebyggelseintensiteten under bronsåldern i sydöstra Skåne. – (Struktur och förändring i bronsålderns samhälle. – Lund, 1983, s. 141–150)
- , Eine Dorfsiedlung an der Ostseeküste von Schonen. – (Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Beiheft ; 17, s. 183–196. – Coblenz-Festschrift II. – Om kvarteret Tankhåten, Ystad.
- Sundén, Barbro*, se: Lunde, Øivind.
- Säfvestad, Ulf*, se: Björhem, Nils.
- Söderhielm, Per*, Marinarkeologi i Skåne. – (Bottnisk kontakt. Bd 1. – Örnsköldsvik, 1982, s. 58–60)
- Tesch, Sten*, En arkeologisk undersökning på S:t Petri kyrkogård i Ystad : S:t Petri kyrkoplan, kvarteret Yngve nr 1, Ystad, Skåne : arkeologisk undersökning 1981. – Stockholm, 1983. – 8 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:24)
- , Förändringar i bosättningsmönster och gårdsstruktur under yngre järnålder / tidig medeltid : ett par exempel från Skåne och Södermanland. – (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet ; 31, 1983, s. 100–132)
- , Kvarteret Frigga i Ystad : en stadsarkeologisk undersökning kvarteret Frigga nr 1, 2, 3 Ystad, Skåne : arkeologisk undersökning 1981. – Stockholm, 1983. – 16 s., [1] pl.-bl., ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:20)
- , Kvarteret Ubbe i Ystad : en stadsarkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 8 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:23)
- , Medeltida kulturlager i Skanör, kvarteren Fliten 6 och Herden 1, Skåne : arkeologisk undersökning 1981, 1982. – Stockholm, 1983. – 14 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983:17)
- , Ystad. – 1. – Stockholm, 1983. – 88 s. : ill., kart., litt. – (Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 44)
- , Ystad. 2 : en omlandsstudie. Stockholm, 1983. – 134 s. : ill., kart., litt. – (Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden ; 45)
- Thagaard, A. M.*, Gamla Kirsebergbackarnas historia fram till 1900. – (Elbogen 1983, s. 1–43)
- Thott, Åke*, Ätten Thott under medeltiden. – Lund, 1983. – xii, 208 s.
- Torg- och gaturum i några svenska städer / Carl-Axel Aeking . . . – [Stockholm, 1983]. – [2], 62, [4] s. : ill., kart. – Bl.a. Helsingborg, Malmö och Lund.
- Ullberg-Loh, Kajsa*, En nyupptäckt kapellgrund söder om Ny Varberg. – (Årsbok / Varbergs museum 1983, s. 25–32)
- Walerius, Ernst*, Falkenbergs Pedagogi : fyra seklers skolhistoria från äldsta tider till 1893. – Falkenberg, 1982. – 96 s. : ill. – Stadshistoriska notiser från äldre tid.
- Wallberg, Anna-Greta*, Jean Eric Rehn. – Lund, 1983. – 207, [3] s., [12] pl.-bl. : ill. – (Böcker om konst : 4) – S. 154–193: Bellingasamlingen med utförlig bildokumentation.
- Wallin, Curt*, Riksrådet Anders Keldsen Bing (d. 1589) och Anne Pedersdatter Galt : historiska fakta och folkliga traditioner kring det märkliga gravmonumentet i Smedstorps kyrka och där av-

- bildade personer. – (Tomelilla Hembygds-krets årsbok 1982–1983, s. 48–108) – Berör bl.a. även Varberg.
- , Sydöstra Skånes medeltida series pastorum : 3. Ingelstads härad. – (Tomelilla Hembygds-krets årsbok 1982–1983, s. 156–162) – Forts. från årsbok 1980.
- , Till Tunbyholms äldsta historia : nytolkning av ett komplicerat urkundsmaterial. – (Tomelilla Hembygds-krets årsbok 1982–1983, s. 36–47)
- , se: Nymann, Carl Fredrik.
- Wallin, Lasse, Arkeologi i en trädgård. – Dalby, 1983. – [8] s. – (Meddelande / S:t Nicolai Gille i Dalby ; 6)
- , Bebyggelse-rester från medeltid – 1700-tal i kvarteret Parken, Torekov, Skåne : arkeologisk undersökning 1980. – Stockholm, 1983. – 16 s. : ill., kart. – (Rapport / Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ; UV 1983: 18)
- Weiler, Eva, se: Jonsson, Leif.
- Werdenfels, Åke, Byn Ijunghy. – (Ljunghygd genom sekler. – Ljunghygd, 1983, s. 38–45)
- Wierenbook, Signe, se: Hällestad kyrka.
- Wählin, Erik, Horologium mirabile Lundense : det underbara uret i Lund : en kort handledning. – Lund, 1983. – 10, [2] s. : ill.
- Väggar och valv : kyrkor i Kristianstads län / Skånes Hembygdsförbund ; Kristianstads länsmuseum. – Kristianstad, [1983], 16 s.
- En välbevarad tegelmur. – (Populär arkeologi 1983: 2, s. 19) – Medeltida tegelmur utgrävd intill S:t Petri kyrka.
- Yrwing, Hugo, Från estetik till historia: Lauritz Weibull vid skiljevägen. – (Fenix 1983: 1/2, s. 35–51)
- Åberg, Gustaf, Kyrkor i sydöstra Skåne. – Simrishamn, 1983. – 60, [1] s. : ill., kart.
- Öberg, Thore, Historiska vingslag kring fädernas kyrka i Glumslöv. – Glumslöv, 1983. – 131 s. : ill.
- Ödman, Anders, Ett stadssamhälles uppkomst och fall. – (Blekingeboken 1983, s. 137–158) – Om det medeltida Lyckå.
- , se: Stenholm, Leifh.
- Ørsnes, Eva, se: Jensen, Inger.
- 300 flintgruvor funna vid Malmö. – (Populär arkeologi 1983:1, s. 16–17) – Flintgruvor i Kvarnby.

Byggnadsarkeologiska undersökningar av kyrkorna i Äspö, Kyrkoköpinge och Frillestad

Under det gångna året putsrenoverades ett tiotal kyrkor i Malmöhus län. På uppdrag av landsantikvarien utfördes byggnadsarkeologiska undersökningar.

Kyrkoköpinge socken i Skytts härad och Äspö socken i Vemmenhögs härad ligger med drygt en mils avstånd från varandra, ett par kilometer från sydkusten. Frillestad socken är belägen i Luggude härad, en mil öster om Helsingborg.

Äspö kyrka

Äspö kyrka består av ett långhus med tre travéer, halvrund absid i öster samt ett kvadratisk västtorn. Långhusets två västra travéer består av tegel. Nedre delen, upp till 2–3 meters höjd, utgörs av ursprungligt murverk, medan mellersta och övre delen härrör från två ombyggnader. I travéerna finns kryssvalv från 1300-talet (M. Rydbeck; Valvslagningar och kalkmålningar i Skånska kyrkor, Lund 1943). De har kalkmålningar från slutet av 1400-talet, vilka hänförs till Everlövmästaren

(E. Cinthio, Kalkmålningar i Äspö kyrka. Medd. från Lunds universitets historiska museum, 1955.) Med tanke på valven är det ursprungliga murverket förmodligen bevarat högre upp invändigt än utvändigt.

Östra delen av långhuset tillkom vid 1800-talets slut. Den består av flintmurverk, och den samtida absiden är uppförd av tegel. Av stämmoprotokoll framgår att det 1772/73 har uppförts ett torn vilande på ett vapenhus, och att detta fanns kvar 1836 (Stämmoprotokoll 1780, 1810, och 1836, ATA Stockholm). Här framgår också att kyrkan har haft blytak. 1854 ersattes det gamla tornet med ett nytt i väster, uppfört av gråsten och tegel.

Det ursprungliga långhuset var uppfört av medeltida tegel i munkförband, som i nedre delen av det bevarade murverket låg i sick-sack rytm. Murtjockleken var 87 cm. Långhuset hade hörnlisénér samt en sockel med rätvinklig profil. På västra delen av långhuset fanns en nord- och en sydportal, vilka hade raka smyggar med avrundade hörn mot ytterlivet. Vid undersökningen konstaterades ett flertal bomhål från byggnadsställningsplan. På södra fasaden fanns spår efter anslutande murar. Dessa härrör sannolikt från det

Fig. 1. Åspö kyrka, norra fasaden. Ursprungligt murverk i nedre delen av långhusets västra två tredjedelar. (Foto: A.-P. Andersson.)

vapenhus som enligt ovannämnt protokoll förhöjdes 1772/73. På den del av långhusmuren som varit innesluten i vapenhuset fanns rester av kalkmålning.

Långhuset blev ommurat i sin övre del i samband med att vapenhuset med dess tornöverbyggnad revs. Samtidigt tillkom de nuvarande fönstren. Kort tid därefter, då det nuvarande tornet uppfördes, ommurades åter långhusets översta del. Båda ombyggnaderna skedde med maskinslaget tegel i renässansförband, i första etappen med rött tegel och i den andra med gult.

Vid slutet av 1800-talet utökades långhuset med en travé i öster. Denna uppfördes av flinta i oregelbunden skiftläggning, och med hörnliséner och fönsteromfattningar av tegel. Samtidigt uppfördes absiden av sekundäranvänt medeltida

tegel, ett flertal med kalkmålning bevarad. På en av stenarna noterades räffling. Då långhuset förlängdes höggs de ursprungliga östra hörnlisénerna bort. Förlängningen och absiden försågs med skråkantsprofilerad sockel och hela långhuset med absiden pryddes med en rundbågsfris.

Åspö kyrka anses stamma från romansk tid och då den i sin äldsta del konstaterades bestå av tegel bör den vara uppförd tidigast under senare hälften av 1100-talet. Det sekundäranvända medeltida teglet i absiden kan tänkas komma från ett tidigare kor som rivits i samband med att långhusets östra travé och absiden tillkom. Då det fanns en räfflad tegelsten i absiden, och då det inte påträffats räfflat tegel i någon byggnad daterad senare än till 1200-talets mitt, ligger det

nära till hands att datera kyrkan före denna tid. Något räfflat tegel påträffades dock inte i det bevarade ursprungliga murverket.

Kyrkoköpinge kyrka

Kort historik

Kyrkoköpinge kyrka består av ett romanskt långhus, lägre och smalare kor med halvrund absid, samt ett medeltida torn i väster. Kyrkans dopfunt är av sandsten, och anses vara huggen under mitten av 1100-talets andra hälft. 1962–63 utfördes en undersökning av E. Gustafsson i samband med att kyrkan restaurerades invändigt. I långhusets västra del fanns ursprungligen en portal i norr och en i söder. Omfattningarna till dessa, samt tribun- och triumfbågen består av kritstenskvarar. Även i västmuren finns en kritstensomfattad båge, vilken tolkats såsom ursprunglig. I öster har i absiden funnits ett ursprungligt fönster. I östra delen av långhusets sydmur har framkommit spår efter ett medeltida fönster, invid vilket tidiggotiska väggmålningar finns bevarade (*A Catalogue of Wall-paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100–1600*, Copenhagen 1976). Senare har detta ersatts av en större fönsteröppning, som nu är markerad med en skåra i putsen. Även i korets sydmur finns en tidigare fönsteröppning markerad. Intill finns väggmålningar, samtida med de på valven. Under senmedeltiden har triumfbågens södra del genomgått förändringar, vilka tolkats kunna ha samband med inrättandet av ett korskränk. I kyrkans inre slogs kryssvalv under 1300-talet (M. Rydbeck; *Valvslagningar och kalkmålningar i Skånska kyrkor*, Lund 1943). Dessa försågs med målningar under slutet av 1400-talet (*A Catalogue ...*).

1834 togs det upp en portal i tornets västra mur och långhusets sydportal sattes igen. Nordportalen hade redan tidigare blivit igensatt. Till långhusets södra sida har ett vapenhus anslutits. Detta revs 1838. Under 1800-talet tillkom de nuvarande rundbågiga fönstren, och absidens ursprungliga fönster ersattes med en dörröppning (E. Frostin; *Kyrkoköpinge kyrka*, särtryck ur *Trelleborgs Allehanda*, Trbg 1967).

Långhus, kor och absid

Murverket är enhetligt i långhus, kor och absid. Det består av små brutna flintstenar, men i de nedre skiften förekommer även gråstenar. Hörnkedjorna är uppförda av gråa sandstens- och vita kritstenskvadrar, lagda i olika dekorativa kombinationer. I murverket finns bomhål efter byggnadsställningar.

Det ursprungliga fogbruket är brett utstrukt över stenarna och stora partier har välbevarad kvaderritsning. Direkt ovanpå det ursprungliga bruket finns en heltäckande romansk puts. Varken det kvaderritsade fogbruket eller putsen ovanpå detta har varit kalkat. Är det så att den romanska putsen hör till kyrkans ursprungliga utformning – då troligen med hörnkedjorna oputsade –, eller har den tillkommit i ett senare skede och kyrkan ursprungligen stått med kvaderritsningen synlig?

Av ett beklagligt misstag knackades vid renoveringen putsen bort så hårt på ett stort parti av norra fasaden att även bruket med kvaderritsning avlägsnades. Härmed framträdde emellertid att stenarna lagts i mycket jämna skift av 15–25 cm:s höjd. I fogarna fanns en del kritstensflis.

På en av de nedre kritstenarna i långhusets nordöstra hörnkedja fanns rist-

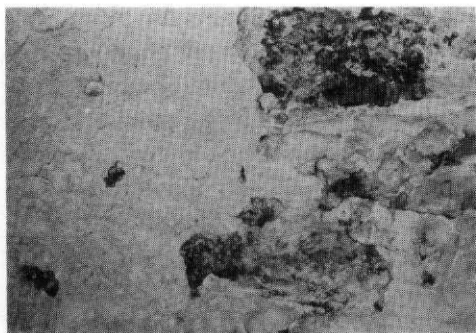

Fig. 2. Kyrkoköpinge kyrka. Ursprungligt murverk, t.v. med ritsat, brett utstruket fogbruk och romansk puts, och t.h. med blottlagda stenar. (Foto: A.-P. Andersson.)

ningar. De framställer två, möjligen tre, människor som strider med svärd.

Långhusets och korets södra fasader är prydda med en sekundär rundbågsfris av tegel.

Rester efter omfattningen till ett sekundärt fönster finns på korets södra fasad och ett på östra delen av långhusets södra fasad. De är murade av kritsten, tegel och gråsten. Bågarna är ej bevarade, men smygarna kunde konstateras vara sneda. Fönstren sitter placerade rakt utanför de medeltida fönster som påträffades invändigt vid undersökningen 1962–63. Av rapporten framgår emellertid inte om dessa är ursprungliga eller sekundära i murverket. Då kyrkans portalomfattningar och dess tribun-, triumf- och tornbåge består av kritsten, medan murverket för övrigt består av flintsten, är det troligt att kritstenen i de sekundära yttre fönsteromfattningarna kommer från ursprungliga fönster på platsen. I absidens sekundära dörromfattning finns kritstenar, vilka kan härröra från det ursprungliga absidfönstret. Nord- och sydportalerna konstaterades utvändigt ha omfattningar av profilerade kritstenar med vulster och hålkål.

I korets östra mur, ovanför valven, finns en ursprunglig kritstensomfattad

muröppning med vinkelbrutet valv. Den fungerar som kryphål till utrymmet mellan absidens valv och takavtäckning. Absiden är ursprunglig och dess murar når så högt att takavtäckningen omsluter öppningen, varför denna aldrig kan ha fungerat som ljusintag.

Spår efter det vapenhus som anslutit till södra fasaden var synliga före putsnedknackningen såsom skrovligheter i putsen. Vid undersökningen återstod endast putsbegränsningar vid ömse sidor om det ena takfallet.

Den ursprungliga kyrkan har allmänt daterats utifrån dopfunten – kyrkans äldsta inventarium – från 1100-talets andra hälft. Murverkets karaktär motsäger inte denna datering, men det skulle även kunna tyda på en tidigare tillkomsttid.

Torn

Tornet är i sin helhet uppfört i en etapp, under gotisk tid, med gavelröste och tinnar i norr och söder. Det är uppfört av tegel i munkförband, sporadiskt med sicksackrytm. Fogarna är ritsade. Teglet är av olika produktioner med variationer i färg och storlek. Spår efter byggnationen finns i form av bomhål efter byggnadsställningsplan, som legat med tio skifts mellanrum.

På gavelröstena finns ursprungliga blindnicher, fyra spetsbågiga och där över en rund. Under blindingarna finns ursprungliga stickbågiga ljudöppningar. Övriga muröppningar i tornet är sekundärt tillkomna, såväl fönster- som dörröppningar. Västportalen har dock föregåtts av en tidigare sådan, vars spetsbågiga avtäckning delvis finns bevarad. Dörröppningen i södra muren, som leder till en ursprunglig murtrappa, har föregåtts av en stickbågig dörröppning inifrån tornrummet.

Frillestads kyrka

Tornet till Frillestads kyrka härrör från medeltiden. Bottenvåningen täcks av ett kryssvalv med fyrkantsribbor. 1877 uppfördes det nuvarande långhuset, och tornet försågs med gavelrösten.

I långhusets gråstensmurverk finns sandstenskvadrar, en del med kalkning och målning. Dessa är troligen återanvända från den ursprungliga kyrkan. Spår efter takfallet till det tidigare långhuset finns synligt på tornets östra mur ovanför det nuvarande långhusets valv.

Tornet tycks vara uppfört under romansk tid. Murverket består av sandstenskvadrar i jämn skiftläggning med 15–20 cm höga skift. Sandstenen är lös och grusig och bör vara hämtad i Helsingborgstrakten.

I övre delen av tornets östra mur finns en igensatt ursprunglig öppning (ca 1.40×0.65 m). Omfattningen av sandsten är utvändigt rundbågig. Invändigt täcks öppningen av en rak överliggare, som avfasats i murlivet, så att öppningen här antagit stickbågig form. Smygen är rak i sidorna medan valvet sluttar utåt. Även åt de övriga väderstrecken kan liknande öppningar ha funnits, men spåren efter dem gått förlorade i och med att här sekundärt tagits upp ljudöppningar.

I tornets norra mur, andra våningen, finns rester av omfattningen till en sekundär dörröppning. Denna är sannolikt medeltida och består av sandsten och tegel. Fogarna är snedstrukna. Yttre delen av omfattningen finns ej bevarad. Utanför dörröppningen har anslutit ett utbygge, sannolikt för en trappa. Spår efter dess murar avtecknade sig vid undersökningen såsom vertikala begränsningar för kalkning.

I samband med att det nuvarande långhuset uppfördes revs utbygget och dörröppningen sattes igen. Större delen av det murparti där utbygget tillslutit är ommurat, varför man kan förmoda att den eventuella trappan varit förankrad i muren. Till samma etapp hör tornets gavelrösten, västportal och sannolikt även dess ljudöppningar.

*Anna-Paula Andersson och
Mabel Cronvall*

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE. Historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). Brev och manus till redaktionen adresseras till fil. dr Sten Skansjö, Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 40 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, arkivarie Anders Persson, Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, sekr., professor Lars Larsson, V. Nöbelöv, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, hyrärchef Evald Gustafsson, Sthlm, överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, läns museichef Bengt-Arne Person, Varberg, professor Göran Rystad, Lund, fil. dr Sten Skansjö, Lund, landsarkivarie Anna-Christina Ulfsparré-Meurling, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

